

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

На правах рукопису

НІКІТІН СЕРГІЙ БОРИСОВИЧ

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РАФІНУВАННЯ ПІДШИПНИКОВИХ
І КОНСТРУКЦІЙНИХ СТАЛЕЙ ЕЛЕКТРОШЛАКОВИМ ПЕРЕПЛАВОМ

спеціальність 05.16.02.-" Металургія чорних металів "

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата технічних наук

Дніпропетровск - 1995

Дисертація є рукопис.

Робота виконана у Запорізькій державній інженерній академії Міністерства освіти України.

Науковий керівник:

Г. П. КАГАНОВСЬКИЙ

доктор технічних наук, професор

Офіційні опоненти:

доктор технічних наук, професор

Е. І. ЦІВІРКО

кандидат технічних наук, доцент

А. П. ГОРОБЕЦЬ

Провідна установа: комбінат "Азовсталь", м. Маріуполь

Захист дисертації відбудеться *22* *06* 1995р. о 12 год.
на засіданні спеціалізованої Ради к 068.02.01 при Державній
металургійній академії України за адресою:

320635, м. Дніпропетровськ, 5, ГСП, пр. Гагаріна, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці академії.

Автореферат розіслано *19* *05* 1995р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат технічних наук,

доцент

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

[Signature]
В. С. Паніотів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРІСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Виплавка сталей з мінімально можливим вмістом кисню і оксидних включень, при інших однакових умовах, які визначають надійність і довговічність роботи виробів, виступає важливим завданням якісної металургії. Сьогодні на перший план також виноситься проблема прогнозування фазового складу і властивостей таких включень, виходячи із вимог, які ставляться до кінцевого продукту.

Згідно ГОСТ 801-78, під час поставки підшипникових сталей за замовленням I групи максимальні бали за всіма видами включень обмежені значеннями 2(ДСП) і 1(ЕШП), а вміст $[O] < 0,002\%$ (змінна 2).

Неодноразові спроби покращити якість і властивості сталей типу ХГС методом ЕШП до цих пір не дали сподіваного результату із-за появи дефектів типу "тріщин" і "відколи".

Значною мірою труднощі вирішення цих проблем пов'язані зі складністю і суперечністю хімізму взаємодії металу зі шлаком і утворення оксидних включень в таких сталях, особливості якого вивчені недостатньо.

Мета роботи. Уточнити закономірності хімічних перетворень комплексного розкислення металу й шлаку $[Al], [Ca]$ і $[Si]$ та утворення включень з різною природою при ЕШП підшипникових і конструкційних сталей типу ХГС.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених в роботі завдань використано великий фактичний матеріал, застосован ряд сучасних способів фізико-хімічних досліджень і методів аналізу, які забезпечують високу ступінь достовірності та надійності одержаних складних реакцій розкислення й термоди-

намічних моделей, розрахункових та емпіричних залежностей.

При дослідженні складних реакцій застосувували хімічний, металографічний та петрографічний методи аналізу. Вміст кисню у металі визначали за допомогою аналізатора ТС-136 фірми "Леко". Термодинамічні розрахунки проводили на ПЕОМ.

Наукова новизна. Розроблені й досліджені складні реакції розкислення металу і шлаку [Al] і [Si], [Ca] і [Si], [Ca] і [Al], [Al] , [Ca] і [Si]. Уточнені закономірності комплексного розкислення-відновлення й формування базового фазового складу вторинних, третинних і четвертинних оксидних включень в крем'янистих сталях.

З єдиних позицій узагальнені й систематизовані практичні дані за впливом основних металургійних факторів на окислення металу й базовий склад оксидних включень в досліджених сталях.

Розроблені термодинамічні моделі складних реакцій з участю [Al] і [Si], програми їх численного рішення з допомогою ПЕОМ для дослідження хімічних рівноваг у системі метал-шлак. З'ясовано, що у порівнянні з простими складні моделі адекватно описують вплив основних металургійних факторів на поведінку [O] і [Al] в сталях ШХ15-Ш і 30ХГСА-Ш.

Практична цінність і реалізація роботи в промисловості. Розроблені рекомендації по удосконаленню діючих технологій ЕШП досліджених сталей, в тому числі з долегуванням Si, а також методом ЕШП+ ВДП. З участю дисертаанта розроблені й запроваджені на заводі "Дніпроспецсталь" технології ЕШП крем'янистих сталей із застосуванням електродів з невиведеною окалиною, флюсу АНФ-32 пруткового алюмінію з оптимальними питомими витратами, порошка ФС65 на плавках з долегуванням Si, а також сталі 30Х2НВА в кристалізаторі кв.415 мм замість

кв.350мм, що дозволило зменшити брак на 684,51 т, витрату шліфувальних кругів на 246шт. і в 2 рази головну й донну обрізь зливків.

Сумарний річний економічний ефект склав 320743 крб. (у цінах 1990 р.).

Публікація і апробація роботи. За результатами досліджень опубліковано 8 статей. Матеріали дисертації включені до науково-техн. конф. молодих дослідників заводів "Дніпроспецсталь" (1985р.) і "Електросталь" (1986 р.), Всесоюзних науково-техн. конф. "Проблеми й перспективи спец. електрометалургії" (м. Москва, 1986р.) і "Сучасні проблеми електрометалургії сталі" (м. Челябінск, 1990р.).

Особистий внесок дисертанта міститься у розробці й дослідженні складних реакцій та їх термодинамічних моделей, узагальненні і систематизуванні практичних даних та математичною моделюванні рівноваг між металом й флюсом.

Об'єм роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків і додатку. Викладена на 122 сторінках машинописного тексту, вміщує 22 малюнка, 17 таблиць, бібліографію із 130 найменувань і додатка на 35 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Сучасний стан питання і завдання дослідження

Аналіз літературних даних показав, що прості реакції, вибір яких в ролі основних довірливий, не відображають всієї складності й суперечності хімізму комплексного розкислення - відновлення та утворення оксидних включень в досліджуваних сталях.

При ЕШП підшипникових сталей ($[Si]/[Al]=10$) під флюсом АНФ-6 прості реакції розкислення з участю $[Si]$ або $[Al]$ не виступають основними, т.я. включення в прокаті представлені

корундом, алюмосилікатами й алюмінатами кальцію, а значить, в дійсності розкислення рідкого металу є не простим, а комплексним.

При ЕШП конструкційних сталей типу ХГС ($[Si]/[Al] \approx 30$) під флюсом АНФ-6 у сортові зливки за допомогою простих реакцій неможливо пояснити основні закономірності Al і Ca відновних процесів (АВП + КВП): спільний перехід $[O]$, $[Al]$ і $[Ca]$ в метал із шлаку, а також підвищення забрудненості прокату плівковими і глобулярними включеннями. А саме, відповідно до цих реакцій, із зростанням марочного вмісту $[Si]$ в сталі розкислювальна здатність $[Al]$ чи $[Si]$ повинна підвищуватися, а в дійсності спостерігається інша картина.

При АВП+КВП, інтенсивному протіканню яких сприяє застосування високоосновних глиноземистих флюсів з низькою окисленістю та підвищенні температури шлаку, вирішальну роль у відновленні $[Al]$ і $[Ca]$ належить $[Si]$. В той же час немає чіткості відносно оптимальних меж коливань вмісту як залишкового $[Al]$ у вихідному металі, так (FeO) і (SiO_2) в стандартних флюсах.

На плавленнях з долегуванням металу Si в процесі ЕШП також вимагає обґрунтування вибору раціонального складу і відношення $[Si]/[Al]$ в порошкових феросплавах і лігатурах з метою суміщення процесів легування, розкислення та модифікування сталей.

Прийнято вважати, що в умовах ЕШП система метал-шлак на поверхні їх поділу досягає рівноваги або в максимальній мірі наближається до нього. В той же час рівноважна з $[Al]$ чи $[Si]$ концентрація (активність) $[O]$ в металі завжди значно менша, ніж за законом розподілу.

За допомогою простих реакцій складно коректно прогнозу-

вати вплив металургійних факторів на поведінку не тільки [O], але й [Al], а також базовий склад 2, 3 і 4-них оксидних включень до сталі.

Використання ж тільки емпіричного підходу до вибору оптимального варіанту технології ЕМП для злитків масов 4-5т пов'язана із значними затратами основних видів ресурсів.

Цінність теорії взаємних систем полягає в тому, що вона дозволяє розробити складні реакції розкислення з використанням систем $Fe, Fe^{2+}, Al, Al^{3+}, Si, Si^{4+} // O^{2-}$ і $Fe, Fe^{2+}, Ca, Ca^{2+}, Al, Al^{3+}, Si, Si^{4+} // O^{2-}$, які не вивчались ні теоретично, ні експериментально.

До завдань дослідження входило:

- розробити і дослідити складні реакції розкислення шлаку і металу [Al] і [Si], [Ca] і [Si], [Ca] і [Al], [Ca], [Al] і [Si].

- з єдиних позицій узагальнити і систематизувати практичні дані за впливом основних металургійних факторів на окисленість металу і базовий склад оксидних включень в досліджуваних сталях.

- термодинамічно обґрунтувати основні закономірності АВП і КВП, і запропонувати шляхи їх запобігання.

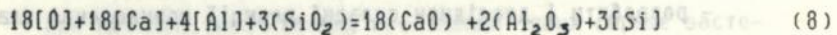
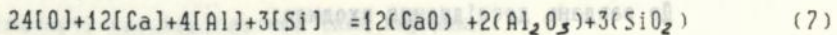
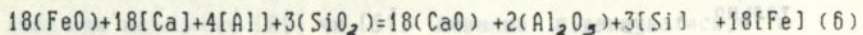
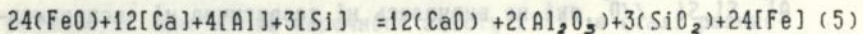
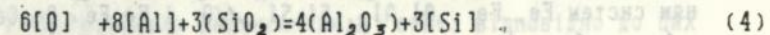
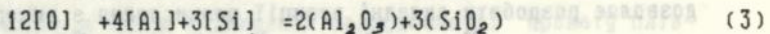
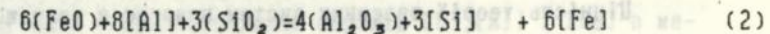
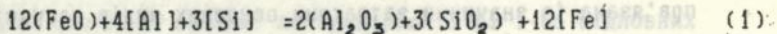
- розробити термодинамічні моделі складних реакцій розкислення з участю Si і Al та їх математичне забезпечення для вивчення хімічних рівноваг у системі метал-шлак за допомогою ПЕОМ.

- оцінити міру адекватності складних термодинамічних моделей реальній картині комплексного розкислення [Al] і [Si] сталі ШХ15-Ш і поведінку [Al] в сталі 30ХГСА-Ш;

- розробити рекомендації, спрямовані на покращення якості і властивостей досліджуваних сталей.

2. Розробка і дослідження складних реакцій розкислення

На основі триангуляції призм складу цих систем отримали і дослідили цілий ряд складних реакцій розкислення шлака і металу, серед яких найбільший практичний інтерес мають наступні:

Ці реакції при температурах ЕШП повинні самовільно проходити до стану рівноваги праворуч, т.я. $\Delta G < 0$.

Аналіз констант рівноваги реакцій (1)-(8) свідчить не тільки про складність, але й суперечність впливу (SiO_2) і $[\text{Si}]$ на глибину розкислення сталі. При інших рівних умовах із зростанням масової частки (SiO_2) в низькокрем'яземистих флюсах системи $\text{CaO}-\text{Al}_2\text{O}_3-\text{CaF}_2$ окисленість шлаку і металу як збільшується (реакції з непарними N), так і зменшується (реакції з парними N). Відповідно $[\text{Si}]$ не тільки підвищує, але й поніжає розкислювальну здатність $[\text{Al}]$ по відношенню до шлаку і металу. В той же час незалежно від характеру реакції (5) - (8) кальцій збільшує розкислювальну здатність $[\text{Al}]$.

Ці залежності змінюються за логарифмічними та експоненціальними законами. При цьому точки перетину кожної пари кривих відповідають оптимальному вмісту $[\text{Si}]^*$ і $[\text{Si}]^{**}$ чи $(\text{SiO}_2)^*$ і $(\text{SiO}_2)^{**}$ і мінімально можливій концентрації $[\text{O}]^*$ і $(\text{FeO})^*$ чи $[\text{O}]^{**}$ і $(\text{FeO})^{**}$ та, як наслідок, оптимальним масовим

часткам $[Al]^*$ і $[Ca]^*$ при заданій температурі.

Звідси зроблен висновок, що при постійній температурі функції $[O]=f(SiO_2)$, $[O]=f[Si]$ мають екстремальний характер. Стосовно до ЕШП різних марок крем'янистих сталей оптимальний вміст крем'язему у флюсах системи $CaO-Al_2O_3-CaF_2$ можна визначити тільки шляхом досліду.

В естремальних умовах установлюється особлива хімічна рівновага, яка характеризується тим, що основними одночасно виступають реакції (1)...(4) або (5)...(8). В той же час при відхиленні від оптимальних значень фактичних концентрацій (SiO_2) у флюсі в той чи інший бік роль основних будуть виказувати реакції з парними чи непарними номерами.

Проте, в заводських умовах про характер і напрям проходження основних пар реакцій до стану рівноваги і його зсуву в той чи інший бік можна з певністю говорити лише за зміною хімічного складу металу і шлаку на серійних чи дослідних плавках. Справа в тому, що кінцеві результати хімічної взаємодії компонентів, що беруть участь в складних реакціях, визначаються їх активностями, які не залишаються постійними при використанні різних партій електродів і флюсу (навіть однакових марок) та типорозмірів кристалізаторів. Прикладом цього виступають дані таблиці 1.

Характер і напрям зсуву основних пар реакцій насамперед залежить від концентрацій (активностей) $[Al]$ і $[O]$ у вихідному металі. Так при ЕШП під флюсом АНФ-32М електрод, в якому вміст цих елементів у 2,0 раза вищий від екстремального значення в зливку, основною була реакція (3), що проходила праворуч. Коли ж застосовували флюс АНФ-6 і електрод із вакуумованого металу, в якому вміст $[O]=[O]^*$ досягалося при $[Al]<[Al]^*$, основною була реакція (4), яка проходила ліворуч.

Таблиця 1.

Вплив технології виплавки вихідного металу на зміну масових часток [Al], [Si] і [O] в сталі X15CG-Ш,З(злиток масов 4 т)

№ виготовл.	Марка	Електрод	Злиток	п/івач елект-флюсу:				
				[Al]	[Si]	[O]		
I	ДСС	АНФ	0,045	0,58	0,0046	0,016	0,57	0,0030
		32М				0,024	0,53	0,0022
						0,025	0,55	0,0026
II	ОЕМК	АНФ	0,011	0,60	0,0023			
		6				0,030	0,51	0,0028

Примітка:чисельник і знаменник-проби з індексами А і Н.

Стає термодинамічно обгрунтованим й те,що,з одного боку,для виробництва прецизійних підшипників на заводі застосовують ЕШП+ВДП,а не ВДП+ЕШП.З іншого,використання електродів із кислої сталі X15,яка вміщує [Si] =0,27-0,42 %, [Al] = 0,005 %, сліди [Ca] і [Mg], супроводжується відновленням Al і Ca із флюсу АНФ-32М в метал злитку за реакціями (6) і (8).

Із реакцій (1) і (3),(2) і (4) слідує,що добавка CaO, понижує активність (SiO₂) у шлаковому розплаві,сприяє великому зсуву рівноваги першої пари праворуч,а другої -ліворуч. Проте,як показує таблиця, вклад концентрації (CaO) в пониженні вигару [Si] в донній частині першого зливу помітно менше,ніж другого.

Коли основними були реакції (1) і (3),в розкисленні ме-

талу і шлаку одночасно брали участь $[Al]$ і $[Si]$, вигари яких в донній частині першого зливку взаємозв'язані. Так, $[Al]$, який найспорідненіший кисню і який міститься в підвищеній кількості у вихідному металі, перешкодив підвищеному вигару $[Si]$, незважаючи на низьку активність (SiO_2) у флюсі АНФ-32М. В процесі накопичення (SiO_2) у шлаці в ході плавки вигар $[Si] \rightarrow 0$, а роль розкислювача шлаку та металу практично виконував тільки $[Al]$, що сприяло росту його вигару в головній частині злитку.

Відмінність в ступені окислення $[Al]$ в пробах прокату з індексами $N([Al]=[Al]*)$ і $A([Al]<[Al]*)$ обумовила різницю в окисленості металу донної і головної частини злитку. Проте, слід чекати, що при деяких поєднаннях активностей (Al_2O_3) і (SiO_2) в межах марки флюсу вигар $[Si]$ посилюється настільки, що може здійснювати захисну дію по відношенню до $[Al]$. В результаті в донній частині злитку зменшується як вигар $[Al]$, так і розкисленість металу і, як наслідок, концентрації $[O] > [O]*$ досягаються при $[Al]>[Al]*$.

Отже, при технології ЕШП, яка базується на застосуванні вихідного металу з підвищеним в міру вмістом $[Al]$ і $[O]$, ступінь рафінування визначається зміною концентрації $[Al]$ за висотою злитку. Аналогічно до сталі електродугової виплавки функція $[O]=f([Al])$ має екстремальний характер з практично однаковими координатами екстремуму. Згідно реакцій (7) і (3), базовий фазовий склад 2 і 3-них вклучень у прокаті повинен коливатися від алумінатів Ca і корунду $([Al]>[Al]*)$.

Коли основними служили реакції (2) і (4), що протікали ліворуч, то ні $[Al]$, ні $[Si]$ не брали участі в розкисленні шлаку і металу. Пригар $[Al]$ супроводжувався підвищенням окисленості металу ЕШП у порівнянні з вихідним, і причиною цього є

глинозем шлаку. Відмінність в ступені відновлення $[Al]$ в пробах прокату з індексами $N([Al] > [Al]_*)$ і $A([Al] = [Al]_*)$ привело до різниці в окисленості металу донної і головної частин зливку.

Як видно із табл. 1, для обох варіантів ЕШП функція $[O] = f([Al])$ також має екстремальний характер. Проте, тут це явище пов'язане зі ступенем зсуву рівноваги реакцій (3) і (4) праворуч і ліворуч в процесі ЕШП.

Для оцінки значення Fe у відновленні Al , який визначає окисленість шлаку і металу при АВП, провели ЕШП сталі ШХ15СГ серійної виплавки в кристалізаторі кр. 100 мм в атмосфері аргону. В ролі флюсу, що відповідає складу АНФ-6, застосовували механічні суміші із хімічно чистих CaO , Al_2O_3 і CaF_2 , що містять сліди (FeO) і (SiO_2) .

Визначили, що в кінцевому шлаці приріст (SiO_2) майже на порядок більший (FeO) , а в донній частині зливку пригар $[Al]$ у 2 рази вищий від приросту $[O]$. Значить, з одного боку, вклад Fe у відновлення Al суттєво менший $[Si]$, що досить закономірно, якщо врахувати відмінність в спорідненості до кисню у цих елементів. З іншого, як слідє із реакції (2), вклад Fe в АВП тим більший, чим менший (FeO) і вищий (Al_2O_3) у флюсі, та більша температура шлаку. Це є однією із причин того, що флюси марок типу АН-29 і АН-295, вміщуючих від 40 до 60 % Al_2O_3 , не знайшли застосування на заводі.

Одержані дані свідчать й про те, що при АВП порушується закон розподілу кисню між металом і шлаком. Так, згідно цього закону, чим нижча активність чи вміст (FeO) у флюсі, тим меншою повинна бути окисленість сталі, а в дійсності спостерігаємо протилежне.

У відповідності з термодинамікою реакцій (2) і (4) це

закономірно: (FeO) , що утворюється в результаті реакції, і свідо-
домо введений до флюсу в оптимальній кількості, нерівноцінні
з точки зору досягнення концентрації $[O]$ * при заданій темпе-
ратурі. Це підтверджується практикою ВДП сталей із застосу-
ванням мікродобавок флюсу АНФ-28 з $(FeO) \leq 1,0 \%$, а також при-
садкою окалини (на $0,8-1,0\% FeO$) в тигель-ковш при ЕШП ста-
лей СП і 370 в листові зливки.

В той же час при виробництві сортових злиwkів не
приділяється належної уваги оптимізації окисленості флюсу
АНФ-6. Обмеження в ТУ тільки верхньої межі $(FeO) \leq 0,5 \%$ приво-
дить до того, що в промислових партіях флюсу, які надходять
на завод, фактичний вміст $(FeO) \leq 0,3 \%$.

ЕШП конструкційних сталей типу ХГС в сортові зливки зді-
йснюється з використанням вихідного металу серійної виплавки
і флюсу АНФ-6, в результаті чого рівновага реакцій (2) і (4)
зрушується ліворуч, супроводжуючись підвищенням окисленості
металу і появою дефектів типу "тріщини" і "відколи".

Розрахунки свідчать, що при $1600^\circ C$ вихідної сталі 30ХГСА
($[Al] = 0,02-0,03 \%$) відношення a_{Si} / a_{Fe} в 4-4,5 рази більше
порівняно зі сталлю ШХ15СГ з вмістом $[Al] = 0,05-0,06\%$, при яко-
му забезпечувалась найкраща частота за оксидним включенням в
електрошлаковому металі, коли також застосовували АНФ-6. Одна-
кові ж значення a_{Si} / a_{Fe} спостерігаються, коли в сталі 30ХГСА
масові долі $[Al] = 0,097-0,110 \%$.

Для надійного подавлення АВП при ЕШП сталей типу ХГС
запропонували застосувати вихідний метал або з вмістом $[Al] =$
 $0,08-0,10\%$ і флюс АНФ-32, або електроди із металу серійної
виплавки з невведеною окалиною, флюс АНФ-32 і прутковий Al з
оптимальним питомим розходом, визначений шляхом досліду для
кожного типорозміру кристалізатора. Згідно реакцій (8) і (4),

базовий фазовий склад 2-3-них включень в прокаті повинен бути представлений алюмінатами Са і корундом.

Оскільки понижені температури шлаку сприяють зниженню як масових часток [O] в зливках, так і продуктивності електрошлакових установок необхідно перевести переплав таких сталей із кристалізаторів кр.300 мм в кв.415 або 565 мм.

Аналогічний підхід доцільно використовувати і при удосконаленні технології ЕШП інших марок сталей з підвищеною "марочною" активністю [Si], що реалізовано нами стосовно сталі 30Х2НВА.

Згідно стехіометрії реакції (4), при АВП співвідношення атомів [Al]/[O] відповідає складу Al_4O_3 (або $2AlO \cdot Al_2O_3$), а значить, розчинений кисень в рідкому металі знаходиться не стільки в атомарній, скільки в субоксидній (зв'язаній) формі. На користь цього свідчить і те, що в сталі 30ХГСА-Ш, виплавлений під флюсом АНФ-6, з одного боку, 3-ні включення подані нестехіометричним глиноземом, який порівняно з корундом має округлу форму. З іншого, як установила В.П.Пірижкова, основу 4-них (плівкових) включень складають субоксиди Al та продукти реакції $Al_4O_3 \rightarrow 2Al + Al_2O_3$.

Звідси стає очевидною принципова відмінність запропонованої нами технології ЕШП сталі 30ХГСА від традиційної, основаної на приміненні або вихідного металу з пониженою концентрацією [Al] та [N], або мікродобавок [Ti] для переведення [N] в менш шкідливе сполучення TiN.

Можливо припустити, що при ЕШП+ВДП нестехіометрична природа включень в сталі ШХ15-Ш є найбільш прийнятною з точки зору глибокого розкислення рідкого металу ($[O] < 0,002\%$) при ВДП. В цьому випадку рафінування сталі повинно відбуватися за рахунок не тільки розкислення [C], але і сублимації з подаль-

шим виведенням у вакуумі субоксидів Al за дефектами литої структури електрода, які "помножуються" при температурах перепалення сталі.

Згідно реакції (8), при АВП+КВП співвідношення атомів [Al]/[O] та [Ca]/[O] в рідкому металі відповідає складу Al_4O_3 і Ca_6O_5 (або $4CaO \cdot Ca_2O$), який порівняно з CaO має незначний дефіцит кисню. Тому порівняно з АВП вмістом Fe в КВП можна знехтувати.

До такого ж висновку можна прийти, якщо врахувати істотну відмінність в термодинамічній міцності оксидів Ca і Al, що, в свою чергу, визначає різний вклад [Si] у відновленні Ca та Al із шлака. Це підтверджується і тим, що при ЕШП підшипникових сталей під флюсом АН-29 в зливках вміст [Ca] достатньо менший Al.

При ЕШП низькокрем'янистих сталей під флюсом типу АН-29 в алюмінатних глобулях знаходяться корольки [Si], але відсутні силікати, хоча в кінцевих шлаках міститься не менше $5ZSiO_2$. Проте цим фактам, добре узгодженим з реакцією (8), яка протікала ліворуч при температурах ЕШП, дослідники не змогли дати коректного пояснення.

Згідно нашим дослідженням, такі глобулі в сталі 30ХГСА-Ш представлені фазами не тільки постійного, але й змінного складу - нестехіометричним алюмінатом Ca, утвореного за тим же механізмом, що і нестехіометричний глинозем, але за спільною участю оксидів і субоксидів Al та Ca під час охолодження рідкого металу до температури ліквідус.

У відповідності з термодинамікою реакцій (6) і (8), добре узгодженій з практичними даними, при АВП+КВП росту окисленості і забрудненості сталі глобулярними вклученнями сприяють: низькі залишкові концентрації [Al], [O], [Ca] і

підвищена активність [Si] у вихідному металі; застосування електродів з повністю виведеною окалиною; понижені масові частки (FeO) , (SiO_2) і (CaF_2) у флюсі, високі температури шлаку; слабоокислювальна атмосфера, а також підвищені питомі присадки порошка ФС65 на плавках з долегуванням Si.

На основі викладеного можна зробити дуже важливі практичні висновки.

По-перше, великі глобулярні включення, які виявляються при здавальному контролі, свідчать про підвищену не тільки окисленість, але і забрудненість металу плівковими включеннями, які понижують властивості сталі. Це добре узгоджується з поглядами М.І. Гасика, згідно з якими "досліджувані глобулярні включення, за якими, чим чистіший метал, тим вище експлуатаційна стійкість підшипників, скоріше наслідок, а не головна причина підвищення властивостей сталі".

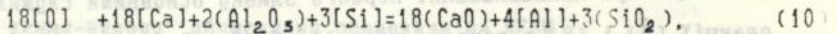
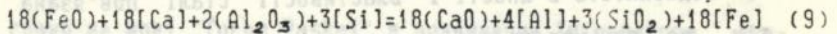
По-друге, при інших однакових умовах на серійних плавках підшипникових сталей не тільки в ДСП, але і при ЕШП температурні (електричні) режими мають велике значення для одержання прокату зі зниженими балами за глобулярним включенням.

Для суттєвого покращення та стабілізації якості підшипникових сталей ЕШП необхідно оптимізувати і збалансувати концентрації всіх компонентів, що беруть участь в реакціях (б) і (в), і ЕШП проводити при знижених температурах шлакової ванни.

У цьому відношенні вартими уваги є дані, отримані при ЕШП сталі ШХ15 під флюсом АНФ-32 в кристалізаторі кв. 415мм з використанням пруткового алюмінія в різних питомих кількостях (від 0,4 до 1,2кг/т). Установили, що залежність середнього максимального балу за глобулярним і оксидним включенням від питомої витрати Al має екстремальний характер. При цьому найменші бали (0,88 і 0,94) спостерігаються при питомій витраті

Al=0,8-0,9кг/т сталі.

Це закономірно, якщо взяти до уваги, що при питомих витратах Al менше (0,4-0,5) і більше (1,0-1,2 кг/т) оптимальної кількості основними є реакції (6), (8) і

що протікають ліворуч і праворуч при температурах ЕШП. Це підтверджується й даними зміни хімічного складу флюсу АНФ-32 у процесі ЕШП.

Технологію ЕШП із застосуванням пруткового Al в кількості 1,0-1,2 кг/т сталі необхідно випробувати при дуплекс процесі ЕШП+ВДП, т.я. в цьому випадку треба очікувати більш низького вмісту не тільки [O], але і [S] і [N] в металі ВДП.

В той же час на серійних плавках доцільніше замість дифузійного застосовувати осадочне комплексне розкислення металічної ванни шляхом безперервних присадок порошків феросплавів, хімічний склад і питома витрата яких повинна забезпечувати не тільки подавлення АВП+КВП, але й мінімальну окисленість сталі ЕШП за заданою температурою.

У цьому відношенні показовими є дані, отримані на плавках сталі 18Х2Н4МА ([Si]=0,18%, [Al]=0,27%, [O]=0,0042 %) під флюсом АНФ-6 у кристалізаторі кв.415мм з додаванням порошків ФС65 і СК20 із розрахунку отримання в зливку 0,37% [Si] без урахування вигару (табл.2).

Таблиця 2.

Вплив марки порошкового феросплаву на якість та ударну в'язкість сталі 18Х2Н4МА-Ш.

Марка :	;	;	;	Ударна в'язкість, кгс.м/см ² при -70°С
ферос-:	[N],	[O],	НВ,	----
плаву :	%	%	бал :	повздожні ; поперечні

ФС65	0,010	0,0032	2,12	13,1-13,8	6,2-6,3
СК20	0,014	0,0026	1,62	12,7-14,2	8,4-11,6

Відмінність в якості і властивості сталі пов'язана з тим, що при наплавлюванні першого зливку основними служили реакції (6) і (8), а другого - реакції (5) і (7), що протікали ліворуч та праворуч при температурах ЕШП. Як наслідок, при однаковій формі оксидних включень метал першого зливку забруднен плівковими включеннями, які відповідні за зменшення ударній в'язкості.

3. Математичне моделювання хімічних рівноваг між металом

флясом

Об'єктами порівняльного дослідження були прості і складні моделі:

$$[Zn]_1 = \frac{1 \quad 1 \quad j_{(Al_2O_3)}^{1/3} \cdot X_{(Al_2O_3)}^{1/3}}{K_{Al}^{1/3} \cdot f_{[O]} \quad f_{[Al]}^{2/3} \cdot [Z Al]^{2/3}} \quad (11)$$

$$[Zn]_2 = \frac{1 \quad 1 \quad j_{(SiO_2)}^{1/2} \cdot X_{(SiO_2)}^{1/2}}{K_{Si}^{1/2} \cdot f_{[O]} \quad f_{[Si]}^{1/2} \cdot [Z Si]^{1/2}} \quad (12)$$

$$[Zn]_3 = \frac{1 \quad 1 \quad j_{(Al_2O_3)}^{1/6} \cdot X_{(Al_2O_3)}^{1/6} \cdot j_{(SiO_2)}^{1/4} \cdot X_{(SiO_2)}^{1/4}}{K_{Al}^{1/6} \cdot K_{Si}^{1/4} \cdot f_{[O]} \quad f_{[Al]}^{1/3} \cdot [Z Al]^{1/3} \cdot j_{[Si]}^{1/4} \cdot [Z Si]^{1/4}} \quad (13)$$

$$[Zn]_4 = \frac{1/2 \quad 2/3 \quad 2/3 \quad 1/2 \quad 1/2}{K_{Si} \quad 1 \quad j_{(Al_2O_3)}^{2/3} \cdot X_{(Al_2O_3)}^{2/3} \cdot f_{[Si]}^{1/2} \cdot [Z Si]^{1/2}} \quad (14)$$

$$[Zn]_4 = \frac{2/3 \quad 4/3 \quad 4/3 \quad 1/2 \quad 1/2}{K_{Al} \quad f_{[O]} \quad f_{[Al]}^{4/3} \cdot [Z Al]^{4/3} \cdot j_{(SiO_2)}^{1/2} \cdot X_{(SiO_2)}^{1/2}}$$

Розрахунки активностей компонентів металу й шлаку проводили з використанням рівнянь К.Вагнера, В.А.Кожеурова і А.П.Пономаренка.

Для реалізації обчислювального алгоритму розробили програму на мові "Turbo Paskal" з розвиненим інтерфейсом "введення-виводу"; обчислення проводили на ПЕОМ.

Вихідними даними служили: сталь ШХ15 складу, %: 1,0C ; 0,3 Mn; 1,47Cr з варіюванням концентрацій [Si] від 0,17 до 0,37% з інтервалом 0,1% і [Al] від 0,015 до 0,030% із змінним інтервалом; флюси АНФ-6 і S2015 складу, %: 28Al₂O₃; 5CaO; 0,25MgO і 33Al₂O₃, 33CaO, 3MgO, решта CaF₂ з варіюванням (SiO₂) від 0,5 до 4,5% із змінним шагом і (Al₂O₃) від 23 до 33% із шагом 5% (замість CaF₂); електропічний білий шлак складу, %: 12Al₂O₃, 20 SiO₂, 55CaO, 12MgO, решта CaF₂.

Температуру варіювали від 1550 °C до 1675 °C із шагом 25 і 10 °C. Спочатку вивчили вплив методичних факторів на адекватність моделей (13) і (14).

Виявилось, що вплив постійних в найчастіше застосовуваних рівняннях $\lg K_{de}$ і $\lg K_S$; на величини $[O]_3$ і $[O]_4$ може досягати 30 і більше відсотків. В той же час для концентрацій $[O]_3$ ця різниця знаходиться в межах абсолютних допустимих розходжень при визначеннях $[O]$ на установці фірми "Бальцерс". Тому при подальшому аналізі результатів моделювання використовували рівняння $\lg K_{de} = 64900/T - 20,41$ і $\lg K_S = 30720 - 11,76$, що дозволяють отримувати середньо-арифметичне значення $[O]$ при заданій температурі.

При інших однакових умовах прогнозований вміст $[O]$ в сталі залежить від характеру моделі, прийнятої для розрахунку за основу; при використанні моделі (13) він більший чи менший у порівнянні з моделями (11) або (12), що не узгоджується з

традиційними поглядами.

Протягом всього інтервалу досліджених температур масові частки $[O]_z$ практично співпадають за абсолютною величиною з фактичними (0,0015-0,0040 %), що існують в промислових сталях $\text{X15-}\text{M}$. Проте, в залежності від методики розрахунку активностей оксидів у флюсі співпадання даних досягається при різних температурних інтервалах: 1550...1625 $^{\circ}\text{C}$ (рівняння А.Г.Пономаренко) і 1600...1660 $^{\circ}\text{C}$ (рівняння В.А.Кожурова).

У зв'язку з цим виникла необхідність у проведенні додаткових розрахунків з використанням білого шлаку, для визначення активностей оксидів, в яких застосовували рівняння А.Г.Пономаренко. Виявили, що при 1550...1610 $^{\circ}\text{C}$ концентрації $[O]_z$ також співпадають з фактичними масовими частками $[O]=0,0021-0,0050\%$, які спостерігалися в сталі X15 електродугової виплавки. Більше того, порівняння даних розрахунків з результатами ранжировки плавок за вмістом $[O]$ (24% - 0,0021... 0,0030%, 61%-0,0031...0,0040% і 15%-0,0041...0,0050%), виконаної "УкрНДІспецсталлю", показало, що 75% від загальної кількості проконтрольованих плавок (41) мали порушення по температурному режиму (1585-1610 $^{\circ}\text{C}$).

Показаво й те, що для сталей X15 і $\text{X15-}\text{M}$ однаковий вміст $[O]=0,0022-0,0032\%$, розрахований із застосуванням рівнянь А.Г.Пономаренка, досягається при 1550-1580 і 1575-1600 $^{\circ}\text{C}$, які відповідають експериментально вимірними для рідкого металу й шлаку. Інакше кажучи, у співпаданні розрахункових і фактичних даних за вмістом $[O]$ і температури шлаку найважливішою є точність моделі не тільки розкислення, але й будови розплавленого флюсу.

Таким чином, модель (13) адекватна реальній картині розкислення сталі $\text{X15-}\text{M}$, а значить, з високою для практики точ-

ністю дозволяє прогнозувати вплив металургійних факторів на поведінку [O] у зливку.

Згідно результатів моделювання, порівняно з іншими досліджуваними змінними факторами вирішальний вклад в окисленість сталі не тільки електродугової, але й електрошлакової виплавки вносить температура металу й шлаку. При цьому підтверджуються заводські дані про те, що за розкислювальною здатністю флюс АНФ-6 не поступається флюсу АНФ-32М, який, проте, має кращу десульфуровану здатність.

Не тільки в ДСП, але й при ЕШП про порушення температурного (електричного) режиму на плавках, які мають випадки за глобулярним включенням, можна впевнено судити по вмісту [O] у прокаті. Це важливо ще й тому, що на відміну від ДСП при діючій технології ЕШП сталей, температура шлакової ванни не контролюється термопарою занурення.

Для отримання масових часток $[O] < 0,002\%$ у зливку необхідно проводити ЕШП сталі ШХ15 під флюсом АНФ-6 або АНФ-32М, що містять 2-3% SiO_2 , при температурах шлаку не більше $1550^\circ C$ з використанням вихідного металу, в якому концентрація залишкового [Al] в 1,5...2,0 рази вища оптимального значення у зливку. Такі умови створюються при ЕШП сталі ШХ15 під флюсом АНФ-6 у кристалізаторі кв. 565 мм під час виведення усадочної раковини при наплавлюванні 5-тонного зливку, в результаті чого масова частка [O] знижується до 0,0020-0,0017% (дані ЗКО).

Шляхом порівняння рівноважних і фактичних концентрацій [O] і (FeO) визначили що при ЕШП сталі ШХ15 під флюсом АНФ-6 розкислювальна здатність шлаку одночасно контролюється як реакціями (1) і (3), так і константою розподілу кисню між металом і шлаком.

Адекватність моделі (13) реальній картині розкислення

сталі дозволяє зробити висновок, що при діючій технології ЕШП:

-система метал-шлак не тільки на поверхні їх поділу, але й в глибинних шарах досягає хімічної рівноваги;

-у металічній ванні практично весь кисень знаходиться в розчиненому стані;

-розкислення металу контролюється не стільки кінетичними (виведенням вихідних включень із рідкого металу і розчиненням їх у високоосновному глиноземистому шлаці з низьким окисненням), скільки термодинамічними (хімічним складом металу й шлаку, а також температурою) факторами.

Виявили, що порівняно з простими складна модель (14) також дозволяє точніше прогнозувати вплив основних металургійних факторів на поведінку [Al] у сталі 30ХГСА-Ш. До речі, на ступінь відновлення [Al] істотно впливає не тільки температура, але й коливання вмісту оксидів Fe, Si і Al у межах марки флюсу АНФ-6.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Розроблені й досліджені складні реакції розкислення шлаку й металу [Al] і [Si], [Ca] і [Si], [Ca] і [Al], [Al], [Ca] і [Si], вибір яких в ролі основних перш за все визначається вмістом залишкового [Al] у вихідному металі і маркою (складом) застосовуваного флюсу.

2. З єдиних позицій узагальнені й систематизовані практичні дані по впливу основних металургійних факторів на поведінку [O], [Al], [Si] і [Ca], базовий фазовий склад оксидних включень, якість та властивість сталей при розкислювальному й відновлювальному варіантах ЕШП.

3. Констатовано, що характер та напрям зсуву основних пар реакцій можна коректно прогнозувати як за результатами змін хімічного складу металу й шлаку у процесі ЕШП, так за базовим

фазовим складом глобулярних та дрібних оксидних включень у прокаті.

4. В ізотермічних умовах (FeO) і (SiO_2), $[\text{O}]$, $[\text{Al}]$ і $[\text{Ca}]$, які утворюються в шлаці й зливку в результаті складних реакцій, і які свідомо вводять до вихідного флюсу й металу в оптимальних кількостях, нерівнозначні з точки зору глибини розкислення, базового фазового складу включень, якості й властивостей сталі.

5. Виявили, що як при підвищенні ($0,045 \dots 0,060\%$), так і змінному ($0,010 \dots 0,044\%$) вмісту $[\text{Al}]$ у вихідному металі у сталі X15CG-III функція $[\text{O}]-f([\text{Al}])$ має екстремальний характер. При цьому координати екстремуму практично однакові й відповідають концентраціям $[\text{Al}]=0,025\%$ і $[\text{O}]=0,0021\%$ (зливков масою 4т).

6. Установили, що при ЕШП сталі X15 під флюсом АНФ-32 у кристалізатор кв. 415мм залежність середнього максимального балу за глобулярними і оксидним включенням від питомої витрати пруткового алюмінію також має екстремальний характер. Найменша забрудненість металу такими включеннями досягається при питомій витраті алюмінію $0,8-0,9$ кг/т сталі.

7. При ЕШП сталі 30XGCA під флюсом АНФ-6 АВП протікає спільно з КВП і, як наслідок, в прокаті з'являються не тільки плівкові, але й великі глобулярні включення. При цьому окисленість металу і шлаку визначається тільки АВП і не дотримується закон розподілу кисню.

8. Експериментально установили, що навідміну від X15CG-III в сталі 30XGCA-III великі глобулярні і дрібні включення характеризуються фазами не тільки постійного, але й змінного складу - нестехіометричним алюмінатом Ca та глиноземом. Запропоували механізм утворення таких включень.

9. Термодинамічно обґрунтували, що базовий фазовий склад півкових включень, що відповідають за появу відколів у сталях типу 30ХГСА-Ш, представлений не нітридами, а субоксидами алюмінія і продуктами їх розпаду.

10. Розробили термодинамічні моделі складних реакцій з участю алюмінію й кремнію, програми їх чисельного рішення за допомогою ПЕОМ відносно $[O]$, $[Al]$, $[O]^*$ і $(SiO_2)^*$ й показали, що складні моделі адекватно відображають вплив основних металургійних факторів на поведінку $[O]$ і $[Al]$ у сталях ШХ15-Ш і 30ХГСА-Ш.

11. Вироблено рекомендації по удосконаленню діючих технологій ЕШП досліджених сталей, в тому числі з долегуванням Si, а також методом ЕШП+ВДП. З участю дисертанта розроблено і запроваджено на заводі "Дніпроспецсталь" технології ЕШП крем'янистих сталей із застосуванням електродів з невиведеною окалиною, флюсу АНФ-32 і пруткового алюмінію з оптимальними витратами, порошку ФС65 на плавках з долегуванням Si, а також сталі 30Х2НВА в кристалізаторі кв. 415мм замість кв. 350мм, що дозволили зменшити брак на 684,51т, розхід шліфувальних кругів на 246 шт. і в 2 рази головну і донну обрізь зливків.

Сумарний річний економічний ефект 320743 крб. (в цінах 1990р.).

Основні положення дисертації опубліковані в роботах:

1. Никитин С.Б., Габуев Ю.Г. Термодинамическая модель комплексного раскисления сталей алюминием и кремнием // Проблемы специальной электрометаллургии. - 1988. - №2. - с. 5-9

2. Никитин С.Б., Долотов В.В. Влияние различных металлургических факторов на поведение кислорода при ЭШП стали ШХ15 // Там же. - 1988. - №4. - с. 8-12

3. Никитин С.Б., Долотов В.В. Термодинамическая модель окисле-

ния-восстановления алюминия при ЭМП сталей, легированных кремнием // Там же. - 1990. - №1. - с. 6-11

4. Никитин С. Б., Долотов В. В. Прогнозирование минимального содержания кислорода при ЭМП низколегированных сталей // Там же. - 1990. - №2. - с. 5-10

5. Особенности химических превращений при образовании глобулярных включений в кремнистых сталях / С. Б. Никитин, Г. П. Кагановский, В. П. Пирожкова, А. В. Шайворонок // Там же. - 1992. - №3. - с. 6-12

6. Никитин С. Б., Вохмянин А. Н., Кагановский Г. П. Математическое моделирование химических равновесий при раскислении стали X15-Ш // Там же. - 1993. - №4. - с. 12-22

7. Опыт долегирования и модифицирования расплавов в процессе ЭМП / А. И. Хитрик, В. А. Шевченко, Н. Р. Литвинова, С. Б. Никитин // Проблемы и перспективы спецэлектрометаллургии. Электрошлаковый переплав. - М.: Черметинформация, 1989. - с. 111-114

8. Влияние технологии выплавки исходного металла на качество стали X15CG-Ш / С. Б. Никитин, Г. П. Кагановский, В. Г. Габуев, А. В. Шайворонок // Современные проблемы электрометаллургии стали. Тезисы докладов VII научной конференции. - Челябинск: Ротопринт Челяб. госуниверситета, 1990. - с. 26.

Nikitin S. B. Special features research of bearing and constructional steels refining by electroslag remelting.

The dissertation on competition the degree award of the doctor technical science on speciality 05.16.02 - metallurgy of ferrous metals, State metallurgical Academy of Ukraine, Dnepropetrovsk, 1995.

The complex reactions and thermodynamic models are defended as they let to determine the conformities of influ-

11181141

ence on metallurgical factors and the state of [O],[Al],[Ca],[Si] and basic phase compound oxid engaging in silicon-steel under deoxidization and reduction variants ESR. It was established by means of models and mathematically that complex reactions adequate reflect the influence of metallurgical factors on state of [O] and [Al] in steel X15- and 30XGCA-. The recommendations on improving of working technology are worked out part of them are introduced into production.

Никитин С.Б. Исследование особенностей рафинирования подшипниковых и конструкционных сталей электрошлаковым переплавом

Диссертация на соискание ученой степени кандидата технических наук по специальности 05.16.02 - металлургия черных металлов, Государственная металлургическая академия Украины, Днепропетровск, 1995г.

Защищаются сложные реакции раскисления и термодинамические модели, позволившие уточнить закономерности влияния металлургических факторов на поведение [O],[Al],[Ca],[Si] и базовый фазовый состав оксидных включений в кремнистых сталях при раскислительном и восстановительном вариантах ЭШП. Математическим моделированием установлено, что сложные реакции адекватно отражают влияние металлургических факторов на поведение [O] и [Al] в сталях X-15- и 30XGCA-. Выработаны рекомендации по совершенствованию действующих технологий, часть из которых внедрено в производство.

Ключеві слова: кисень, включення, реакція, модель, металургійні та методичні фактори.

С.Н. Шиница

Подписано к печати 15.03.95. Заказ № 171.
Объем 1 п. л. Формат 60x80/16. Тираж 100 экз.

Комбинат "Запорожсталь". Коп. -множ. бюро.
330008 г. Запорожье, Южное шоссе 72.

111+81111

AB 32.534